

СТРОКИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ДОГОВОРАХ ПРО ПЕРЕДАННЯ МАЙНА У ТИМЧАСОВЕ КОРИСТУВАННЯ

Надія Хащівська,

*аспірантка Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва АПРН України*

Громадяни й юридичні особи, перебуваючи у цивільних правовідносинах, набувають певні права та обов'язки, які є змістом конкретного правовідношення. Повнота та реальність здійснення суб'єктивних прав залежить від того, наскільки ефективний їх захист у випадку порушення.

Окрім форм, способів і засобів захисту порушених прав, значну роль відіграють строки, в межах яких можна захистити своє порушене право. Зазначені строки є окремою групою цивілістичних строків, які в юридичній літературі прийнято називати строками захисту цивільних прав.

Строки захисту цивільних прав визначаються як надані правомочним особам періоди часу для звернення до правопорушника чи до суду з вимогою про захист або примусове здійснення своїх прав [1, с. 467; 2, с. 14]. Строками захисту цивільних прав є претензійні строки, строки позовної давності та певною мірою до них можна віднести строки оперативного захисту порушених прав. Різні дослідники цивілістичних строків, як правило, дають приблизно однакові визначення строків захисту цивільних прав, однак відносять до цієї групи різні види строків. Так, В. Луць, досліджуючи строки у цивільних правовідносинах, до строків захисту, крім претензійних строків, позовної давності та строків оперативного захисту, відносить також присікальні, гарантійні та процесуальні строки, які, на його думку, перебувають у межах охоронних правовідносин при виконанні захисної функції [3, с. 5–7].

В. Грибанов, Л. Вострікова традиційно відносили до строків захисту лише строки позовної давності [2, с. 14; 4, с. 72]; аналогічна класифікація строків пропонується у деяких посібниках з цивільного права, переважно російських [5, с. 293–300; 6, с. 200–204]. Н. Фрідман, окрім строків позовної давності, до строків захисту відносить також претензійні строки [7, с. 29–31]; аналогічний поділ строків наводить Є. Суханов [1, с. 465–468] та деякі українські посібники з цивільного права [8, с. 192–193].

Чимало публікацій присвячено захисту цивільних прав, підготовлено та захищено ряд дисертацій, проте деякі питання, що стосуються часових меж такого захисту, є суперечливими, а тому залишаються відкритими.

Метою цієї статті є встановлення особливостей правового регулювання строків захисту цивільних прав у договорах про передання майна у тимчасове користування.

Ми розглядатимемо строки звернення до суду, до інших компетентних органів і посадових осіб за захистом порушених прав, закріплених нормами цивільного законодавства. Строки самозахисту, зокрема для нашого дослідження, не мають значення, оскільки самозахист є однією із форм, який хоч і відбувається у певних часових межах, але строки не врегульовані нормами чинного законодавства; крім того, зазначена форма захисту не передбачає звернення до компетентних державних чи громадських органів [9, с. 23].

Застосування того чи іншого строку захисту цивільного права залежить від обраної суб'єктом цивільного права форми захисту порушеного права. При юрисдикційній формі захисту застосовуються строки позовної давності, при неюрисдикційній – претензійні та строки оперативного захисту. Метою застосування зазначених строків захисту є сприяння стійкості правопорядку, стабільності майнових та особистих немайнових правовідносин [10, с. 85].

Після прийняття нової Конституції України, Цивільного кодексу (далі – ЦК) України найбільш застосовуваним на практиці є саме судовий захист порушених прав. Однак одночасно з судовим (юрисдикційним) захистом зростає значення такого засобу захисту, як пред'явлення претензії безпосередньо порушнику права. Конституція України (ст. 55) дозволяє звернення до суду за захистом порушених прав при будь-якому порушенні без досудового пред'явлення претензії. Але судовий розгляд справи є більш тривалим і складним, що деякою мірою обтя-

жує можливість швидкого вирішення справи та, відповідно, захисту порушених прав.

Претензійні строки у виключних випадках встановлюються законодавством, у всіх інших випадках визначаються угодою сторін і звичаями ділового обороту. В цих випадках не зачіпають право правомочної (потерпілої) особи на судовий захист. Обов'язковий претензійний порядок невідомий ні розвинутим правовим системам, ні міжнародному комерційному обігу. Саме тому нове цивільне законодавство зберігає його лише як виключення, в основному, у сфері транспортних зобов'язань.

Прикладом претензійних строків у договорах про передання майна у тимчасове користування є норма ст. 768 ЦК України, яка встановлює право наймача у договорі найму (оренди) пред'явити вимогу у зв'язку з недовіками речі, переданої у найм з гарантією якості, за умови, що недовілки виявлені в строки, визначені законом або договором. Однак, законодавчо не передбачено, чи може бути пред'явлена наймачем вимога у зв'язку з недовіками речі, якщо на рік, передану у найм, не встановлений гарантійний строк. Особливість цього претензійного строку полягає в тому, що він є додатковою часовою гарантією реального захисту прав наймача на рік, передану у найм, і тим самим забезпечує можливість безпосереднього звернення правомочної особи до порушника та добровільне відновлення порушником прав наймача. За загальним правилом, якщо наймач у момент передання речі в його володіння не переконається в її справності, рік вважається такою, що передана йому в належному стані (ч. 3 ст. 767 ЦК України).

На нашу думку, претензійні строки не можна назвати ні матеріально-правовими, ні процесуальними. Це процедурні строки розгляду та вирішення цивільних справ.

Наступним видом строків захисту цивільних прав є *строки оперативного захисту порушеного права*, які в багатьох випадках поєднані із претензійними строками. Особливістю зазначених строків є те, що вони призначені для задоволення вимог правомочних осіб і відновлення їх порушених прав.

Способи захисту цивільних прав визначені ч. 2 ст. 16 ЦК України, яка не дає вичерпного переліку способів захисту порушених прав. Однак норми цивільного законодавства побудовані так, щоб учасники цивільних правовідносин, по можливості, могли самостійно вирішити справу та захистити свої права у найкоротший час. Це має місце, зокрема, при застосуванні управомоченою особою до правопорушника заходів (санкцій) оперативного захисту. З поняттям «оперативність» асоціюється швидке, негайне реагування особи на порушення її права. Але оперативний захист здійснюється у певному порядку та в строки, встановлені законом або договором [3, с. 6].

У Господарському кодексі (далі – ГК) України передбачено, що за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання й інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку та застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання (ст. 235).

Наступним, одним із найцікавіших і найбільш досліджуваних у цивільному праві строком захисту цивільних прав є *позовна давність*. ЦК України (ст. 256) визначає позовну давність як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Традиційним для національної правової системи та для країн континентальної правової сім'ї є розуміння позовної давності як інституту матеріального, а не процесуального права (у Великій Британії, США позовна давність – процесуально-правовий інститут, що має певні практичні наслідки) [11, с. 75–77]. Разом із тим тенденція до «процесуалізації» позовної давності, що спостерігається з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України є небезпечною [12]. Відповідно до ст. 98 КАС встановлено «строк для звернення до суду», який по суті є позовною давністю. Однак аналіз матеріалів судової практики дає підстави вважати, що суд у багатьох випадках розглядає строк, визначений ст. 98 КАС, матеріально-правовим, тобто застосовує його за правилами, встановленими ЦК для застосування позовної давності.

Цивільне законодавство України встановлює строки позовної давності різної тривалості. Всі строки позовної давності поділяються на два види: *загальні* та *спеціальні*. Згідно із ст. 257 ЦК України загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки. Спеціальні строки позовної давності встановлюються до окремих видів правовідносин, які чітко визначені у законі. Певну групу спеціальних строків можна назвати скороченими строками позовної давності, оскільки їх тривалість становить менше трьох років, а іншу – продовженими, оскільки їх тривалість перевищує три роки. Що стосується договорів майнового найму, то згідно із ч. 1 ст. 786 ЦК, позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, переданої у користування наймачеві, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення речі.

Для правильного вирішення спорів, пов'язаних із порушенням суб'єктивних прав, у

тому числі у сфері договорів про передавання майна у тимчасове користування, необхідно визначити початок перебігу та спливу строку давності [7, с. 52]. Відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Винятки з цього правила можуть встановлюватися ЦК та іншими законами України. Так, перебіг позовної давності щодо вимог наймодавця починається з моменту повернення речі наймачем, а щодо вимог наймача – з моменту припинення договору найму (ч. 2 ст. 786 ЦК України). За зобов'язаннями із визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається із спливом строку виконання.

Щодо вимог за зобов'язаннями, в яких строк виконання не визначено або визначено моментом вимоги, то відповідно до ч. 5 ст. 261 ЦК перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання, а якщо боржнику надано пільговий строк для виконання зобов'язання, перебіг позовної давності починається із спливом цього строку. У цій нормі йдеться про два окремі види зобов'язань:

- зобов'язання із пільговим строком виконання;
- зобов'язання без пільгового строку виконання.

Щодо першої групи, то, наприклад, за договором найму житла тимчасові мешканці повинні звільнити житло після спливу погодженого з ними строку проживання або не пізніше семи днів від дня пред'явлення до них наймачем або наймодавцем вимоги про звільнення помешкання (ч. 3 ст. 818 ЦК України).

Що стосується другої групи, то пільговий строк не застосовується до випадків виконання зобов'язань наймача за договором майнового найму, оскільки відповідно до ст. 785 ЦК України наймач зобов'язаний негайно, тобто не чекаючи спливу строку, повернути наймодавцеві річ, якщо договір найму припинено. В разі, коли строк виконання у цих зобов'язаннях не встановлено або визначено моментом вимоги, перебіг позовної давності починається з дня, коли кредитор пред'явив вимогу про виконання.

Строки позовної давності, на відміну від будь-яких інших строків, мають певні властивості, які визначаються чинним законодавством. Йдеться про можливість зупинення, переривання чи відновлення позовної давності [12, с. 186].

Порушення цивільних прав, у тому числі у сфері договорів про передавання майна у тимчасове користування, підлягає захисту у судовій інстанції шляхом виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Цивільне процесуальне законодавство передбачає, що завданням суду є не лише правиль-

ний, а й своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. У зв'язку з цим зростає значення процесуальних строків, які є однією із гарантій виконання завдань судів відносно швидкого та своєчасного розгляду цивільних справ, а також, швидкого і своєчасного захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів [13, с. 40].

Правовому регулюванню процесуальних строків присвячена глава 6 першого розділу Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, який нормативно не закріплює визначення процесуальних строків, а встановлює лише їх види, порядок обчислення, зупинення, закінчення, поновлення, продовження та наслідки пропусчення процесуальних строків.

Функціональне призначення процесуальних строків полягає в тому, що вони створюють оптимальний часовий режим для здійснення правосуддя: з одного боку, прискорюють розгляд справи, а з іншого – протидіють нерозумно швидкій реалізації процесуальних прав та обов'язків, оскільки, як вже зазначалося, метою правосуддя є своєчасність розгляду цивільних справ.

На нашу думку, ЦПК України повинен закріпити визначення процесуальних строків їх функціонального призначення з метою дотримання суддями, при встановленні строків, їх основного призначення як темпорального показника.

Література

1. *Гражданское право*: В 2 т. – М., 1998. – Т. 1.
2. *Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. – М., 1967. – 49 с.
3. *Луць В.* Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України // *Юридична Україна*. – 2003. – № 11.
4. *Вострикова Л. Г.* Сроки осуществления и защиты гражданских прав: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000.
5. *Гражданское право*: Ч. 1 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М., 1998.
6. *Гражданское право*: Ч. 1 / Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. – М., 1997.
7. *Фридман Н. П.* Сроки в гражданском праве. – М., 1986.
8. *Харітонов Є. О., Саніахметова Н. О.* Цивільне право України. – К., 2003.
9. *Свердлов Г. А., Страуцинг Э. Л.* Понятие и юридическая природа самозащиты гражданских прав // *Государство и право*. – 1998. – № 5.
10. *Цивільне право України*: У 2 кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2004.
11. *Шовкова О. В.* Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2007. – 195 с.
12. *Вахонєва Т. М.* Строки (терміни) у цивільному праві: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 224 с.
13. *Власов А. А.* Гражданское процессуальное право. – М., 2003.

